

УДК 351.853:35.433

С.Х. Литвин

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА БАЗА ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

У статті висвітлено міжнародну правову базу щодо охорони культурної спадщини в умовах військового конфлікту. Актуальність даної проблеми для України особливо загострилася з окупацією Криму Російською Федерацією. Автор стверджує, що існують надійні міжнародні правові підстави для захисту української культурної спадщини на території Криму.

Ключові слова: військовий конфлікт, захист культурної спадщини, анексія Криму, ЮНЕСКО, міжнародна правова база.

S.H. Lytvyn

INTERNATIONAL LEGAL BASIS FOR THE DEFENSE OF CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN THE MILITARY CONFLICT

In the article, the international legal basis of the cultural heritage defense in the military conflict is analyzed. The importance of this problem appeared after the annexation of the Crimea by the Russian Federation. The author points out that there are reliable international legal basis for the protection of Ukrainian heritage in the Crimea

Keywords: military conflict, defense of cultural heritage, annexation of the Crimea, UNESCO, international legal basis.

Події в Криму, пов'язані з анексією півострова Російською Федерацією, викликали потребу привернути увагу до питання захисту культурної спадщини в цих умовах. Втрата кримської культурної спадщини для України – це катастрофа. Унікальні культурні й історичні цінності Криму анексовані разом з півостровом. Україна могла пишатися такими пам'ятками, як Херсонес, Бахчисарайський палац, Пантікапей. Разом із ними Україна втратила велику цивілізацію культурного обсягу. Україну враз позбавили рідкісних лапідарних колекцій, античних руїн, музейних цінностей, найдавніших церков, храмових комплексів і палацових споруд. Тисячі артефактів почнуть кочувати по виставках Російської Федерації, поки остаточно не загубляться в чиїхось сховищах. На відміну від заводів, портів і банківських сховищ, збитки від їхнього відчуження підрахувати неможливо. Ці скарби безцінні.

Охорона національної історико-культурної спадщини є обов'язком української держави

не лише перед своїми громадянами, а й перед світовою спільнотою. Враховуючи, що події в Криму – це міжнародний військовий конфлікт, то має йтися про правовий захист на підставі вимог міжнародних документів.

Першим міжнародним документом з охорони культурних цінностей став Договір щодо охорони художніх і наукових закладів та історичних пам'яток, так званий Пакт Реріха від 15 квітня 1935 р. Він заклав основи законодавчого забезпечення охорони пам'яток у випадку військового конфлікту на міжнародному рівні.

4 листопада 1946 р. було створено спеціалізовану установу при ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка є міжнародною міжурядовою організацією.

Діяльність ЮНЕСКО щодо культурної спадщини зокрема охоплює сфери стосовно збереження та відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, сприяння поверненню втрачених культурних цінностей країнам їхнього походження.

Важливою функцією ЮНЕСКО є її нормотворча діяльність. Нею розроблено 22 міжнародні конвенції та багатосторонні договори, а також 34 рекомендації та декларації, що регулюють міжнародну діяльність у сферах освіти, науки, комунікації, обміну та збереження культурних цінностей.

Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р. За цей час було ратифіковано значну кількість міжнародних документів щодо охорони пам'яток. Координацією співпраці національних інституцій з ЮНЕСКО покладено на Національну комісію України у справах ЮНЕСКО – міжвідомчий орган при МЗС України, створену Указом Президента України 26 березня 1996 р.

1992 р. з метою заохочення приєднання країн до Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, схваленої ЮНЕСКО 1972 р., та більш ефективного її застосування, був створений Центр усесвітньої спадщини. Основним завданням Центру є вироблення комплексного підходу до збереження культурної та природної спадщини, що має визначне універсальне значення, відповідно до директив, ухвалених Комітетом всесвітньої спадщини та Генеральною асамблеєю країн-учасників конвенції.

Основними міжнародно-правовими документами ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини у випадку збройного конфлікту є Гаазька конвенція із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р., ратифікована УРСР 1957 р. Конвенцією було визначено поняття культурних цінностей і задекларовано положення щодо їхньої поваги, охорони та захисту.

Подальший розвиток міжнародного законодавства з охорони культурних цінностей врегулював і таке важливе питання як ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей.

14 листопада 1970 р. в Парижі Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки і культури схвалила Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради України № 5396-XI від 10.02.88 (Відомості Верховної Ради Української РСР, 1988, № 8, ст. 211).

У конвенції перераховані функції, які покладаються на національну службу охорони культурної спадщини, говориться про те, що учасники даної конвенції зобов'язуються прагнути за допомогою урядових засобів створювати і розвивати суспільну думку щодо значення культурних цінностей і загрози культурній спадщині, яку представляють крадіжки, таємні розкопки та незаконний вивіз.

Особливого значення для збереження й охорони культурних цінностей набуло підписання Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. Дану Конвенцію було схвалено в Парижі Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури, що зібралася на свою сімнадцяту сесію 16 листопада 1972 р. Ратифіковано дану конвенцію Указом Президії Верховної Ради України 4 жовтня 1988 р.

Значення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини полягає в систематизації міжнародного співробітництва в галузі охорони історико-культурних надбань. Під міжнародною охороною всесвітньої культурної та природної спадщини, зазначається в Конвенції, слід розуміти створення системи міжнародного співробітництва та допомоги для надання державам-сторонам Конвенції підтримки в зусиллях, спрямованих на збереження спадщини.

Зазначена конвенція розділила «культурну» і «природну» спадщини та зазначила, що сторонам належить визначити й розмежувати різні цінності, які перебувають на їхній території.

При Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури засновано Міжурядовий комітет з охорони визначної культурної та природної спадщини загального значення, що називається «Комітет всесвітньої спадщини». Комітет складає список цінностей культурної та природної спадщини під назвою «Список всесвітньої спадщини», які, на його думку, становлять видатну універсальну цінність відповідно до встановлених критеріїв.

Коли цього вимагають обставини, комітет складає список цінностей всесвітньої спадщини, які перебувають під загрозою знищення або руйнування для їхнього врятування під назвою «Список всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою». До цього списку

можуть бути внесені тільки цінності культурної та природної спадщини, яким загрожують серйозні й конкретні небезпеки, в т. ч. й небезпека збройних конфліктів.

ЮНЕСКО складає Список об'єктів всевітньої спадщини, які отримують особливий охоронний статус. Він ведеться та постійно поповнюється з 1978 р. Включення до списку дає додаткові гарантії збереження та цілісності, підвищує престиж територій і управляючих ними установ. У разі конфліктних ситуацій дозволяє залучити міжнародну економічну та політичну допомогу експертів ЮНЕСКО. Станом на 2013 р. у списку значилося 962 об'єкти. В Україні налічується 6 об'єктів Всесвітньої спадщини: 5 культурних – Київський Софійський собор, Києво-Печерська лавра, ансамбль історичного центру Львова, пункти геодезичної дуги Струве, резиденція Буковинських митрополитів і один природний – букові праліси, що тягнуться від Українських Карпат через Словацькі – до Німеччини. 2013 р. до цього списку внесено Херсонес Таврійський, який перебуває на окупованій російською державою території.

За даними Державної служби статистики України, на початку 2013 р. в Автономній республіці Крим діяло 34 музейні установи, в Севастополі – 5 музейних установ. В АР Крим зберігаються 917 477 предметів державної частини Музейного фонду України. А в Севастополі 320 163 музейних предмети державної частини того самого фонду.

Питання збереження культурних цінностей на території Криму набуває великої ваги. Та чи найбільше викликає хвилювання, чи

вдасться Києву захистити культурні цінності на території Криму?

Україна повинна негайно домагатися переміщення культурних цінностей із Криму, безпека яких не гарантується. Для цього, як свідчить вищевикладене, є надійна правова база, що дозволяє домогтися збереження культурної спадщини, яка опинилася під загрозою в умовах окупації Криму.

Це завдання, насамперед, Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. Необхідно терміново скласти списки культурної спадщини, які знаходяться в кримських музеях, та з'ясувати історію їхнього походження та правовий стан. Здійснюватися переміщення повинно під міжнародним контролем.

Із цією метою Україна, за сприяння Генерального директора Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, або на свій розсуд, повинна запропонувати російській стороні скликати нараду представників влади, на які покладено захист культурних цінностей, можливо на нейтральній, належним чином вибраній території, та укласти спеціальні угоди з усіх питань, які врегулюють статус культурних цінностей Музейного фонду України. Це нелегке завдання, з огляду на те, що в Україні немає цілісної системи обліку музейних предметів, а облік ведеться кожним музеєм окремо.

Таким чином, цілком очевидним є головне – існує надійна міжнародна правова база і слід негайно порушити питання про захист культурної спадщини України в Криму на державному рівні із залученням міжнародних інституцій.

Використані джерела

1. До списку всевітньої спадщини Організації об'єднаних націй з питань освіти науки і культури (ЮНЕСКО) внесена ще одна українська номінація – Херсонес Таврійський. Департамент інформації та комунікацій з громадськістю КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?arm_id. – Заголовок з екрана.
2. «Про охорону культурної спадщини»: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – С. 333.
3. Конвенція про охорону всевітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО від 16.11.1972, ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 04.10.1988 №6673-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zak04.rada.gov.ua/laws/show/995_089. – Заголовок з екрана.
4. Проект Концепції державної цільової національно-культурної програми розвитку культури і мистецтва на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minkult/kmu.gov.ua/minkult/ua/publish/artikle/288397?search_param. – Заголовок з екрана.
5. Співробітництво України та ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>. – Заголовок з екрана.